

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÖĞRETİM MATERYALLERİ: TARİH VE YURT BİLGİSİ DERSLERİ

TEACHING MATERIALS in the LATE OTTOMAN and EARLY REPUBLICAN PERIODS: HISTORY and CITIZENSHIP COURSES

Ebru ARDIÇ¹

Fahri KILIÇ²

Öz: Bu araştırmanın amacı son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri öğretim materyallerini incelemek ve ortaya koymaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma konusu dönem incelendiğinde eğitimin sözlü, yazılı ve görsel materyaller ile desteklenmesi için çalışmalarda bulunulduğu görülmektedir. Öğretim materyalleri devlet tarafından temin edilmiş, ancak ihtiyaç dâhilinde yurtdışından sipariş edilen materyaller de olmuştur. Alan uzmanları tarafından maliyeti yüksek olan materyaller ile ilgili alternatif materyal önerileri sunulmuştur. Eğitim kalitesini artırmak için engellerin aşılmasına çalışıldığı söylenebilir. Maddi manevi birçok eksikliğin yaşandığı bu dönemlerde eğitim sistemindeki eksiklikleri giderebilmek adına girişimlerde bulunulması oldukça önemlidir. Tüm bulgular ışığında araştırma konusu olan dönemlerde öğretim materyallerinin kullanımına ilişkin olan girişimlerin küçümsenemeyecek düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Materyali, Tarih, Yurt Bilgisi

Abstract: The aim of this research is to examine and reveal the teaching materials of the lessons of History and Citizenship in the late Ottoman and early Republican periods. Qualitative research approach has been adopted in this research. When research period is examined, it seems that studies have been made to support education with oral, written and visual materials. Teaching materials are provided by the government but also some materials are ordered from abroad when needed. Alternative material proposals have been presented by field experts for costly materials. It can be said that the obstacles have been tried to be overcome in order to increase the quality of education. It is very important to take initiatives in order to overcome the deficiencies in the education system during these periods when many material and spiritual deficiencies are experienced. In the light of all this, it appears that the initiatives related to the use of teaching materials in research-related periods are not to be underestimated.

¹ Doktora Öğrencisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: eebrdic@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: kilic_f@ibu.edu.tr

Keywords: Teaching Material, History, Citizenship

Giriş

Öğretme ve öğrenme, içerisinde birçok unsuru barındıran bir süreçtir. Bu unsurlardan birisi de öğretim materyalleridir. Öğretim materyali, eğitim programlarında yer alan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasında kullanılan bütün araç, gereç ve kaynaklardır (Demircioğlu, 2012: 10). Eğitim süresince öğretim araç-gereç ve materyallerini kullanmak öğrencilerin derslere daha aktif katılımını sağlamakla birlikte, onlara yaparak ve yaşayarak öğrenme imkânı sunar. Bu da öğrenim çevresini doğallaştırır. Öğrencilerin istek, fikir ve ihtiyaçlarına daha fazla önem verilerek, eğitim-öğretim süreci desteklenmiş ve zenginleştirilmiş olur. Bilginin algılanmasında somutluk sağlayarak öğrenmeyi kolaylaştırır ve bilginin kalıcı hale gelmesini sağlar. Ayrıca öğrenciyi güdüleyerek, öğrenmeyi daha eğlenceli bir hale getirebilir (Çelikkaya, 2013: 39).

Eğitim, geçmişten günümüze değişim ve gelişimi süreklilik arz eden bir konu olmuştur. Gerek kendini gerekse içinde yaşadığı toplumu ve dünyayı tanımaya çalışan birey, gelişim ve değişime uyum sağlama zorunluluğu içindedir. Bu gelişmeler eğitim alanında yeni arayışları beraberinde getirmiştir (Meydan ve Akdağ, 2011: 187). Yeni arayışlar Osmanlı eğitim sistemi içerisinde de kendini göstermiştir. Toplumsal ve siyasi hayat açısından önemli bir dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili hiçbir hüküm bulunmamasına rağmen bu yıllardan sonra eğitim alanında hızlı ve geniş ilerlemeler olmuştur. Günümüze kadar gelen birçok eğitim kurumunun temeli Tanzimat döneminde atılmıştır (Gündüz, 2010: 110-111).

Klasik dönem Osmanlı eğitim kurumlarında düz anlatım, soru-cevap, not tutturma gibi öğretim yöntemleri bulunmakta ve öğretim materyali kullanımına gerekli önem verilmemekteydi. Modernleşme çabalarıyla birlikte eğitim kurumlarında yeni öğretim yöntemleri uygulanmaya çalışılmıştır. Bu yeniliğin öncüleri ise Selim Sabit Efendi, Ayşe Sıdika gibi eğitimciler olmuştur. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlatılan Usul-i Cedit (Yeni Usul) uygulamaları öğretim yöntemleri ve ders materyallerinde yenileşmeyi beraberinde getirmiştir. Eski öğretim yöntemleri yerine yaratıcı, buldurucu (ibdai) ve keşfettirici (tekşifi) yeni öğretim yöntemleri ortaya

çıkılmıştır. Derslerin öğretimi ile ilgili özel öğretim yöntemleri üzerinde durulmuş ve öğretim materyali kullanımı yaygınlık kazanırken çeşitliliği de artmıştır (Türk, 2009: 267).

Osmanlı Devleti, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlattığı Usul-i Cedit uygulamaları ile eğitim-öğretim alanında reform hareketinin en önemli adımını atmıştır. Bu uygulamalar ile eğitim kurumlarındaki derslerin işleyişinde yeniliklere gidilmiştir (Sarioğlu, 2012: 17). II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) eğitim konusunda oldukça önemli gelişmeler olmuştur. Bu dönem eğitim açısından “yeniden inşa” dönemidir. Ülke genelinde idadi ve rüştiyelerin yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmiştir. II. Abdülhamid dönemi eğitimcileri, modernleşme uğruna batılılaşmanın pasif bir taklitçisi olmak yerine Osmanlı okullarının yerel gereklilikler ve gerçeklikler doğrultusunda ama çağdaş bir tarzda şekillenmesini istemişlerdir. Bu dönemin eğitim politikası Batılı pedagoji ve tekniklerin seçicilikle ödünç alınması ve bunların geleneksel ve dini öğelerle harmanlanması yönünde olmuştur. Avrupalı ve laik olan öğretim materyallerini kullanmak yerine Osmanlı ve İslam geleneği ile uyumlu öğretim materyalleri hazırlanarak bir sentez oluşturma gayretine girişilmiştir (Gündüz, 2010: 109-110).

II. Meşrutiyet döneminde eğitim için asıl önemli değişiklikler öğretim yöntemlerinde görülmektedir. Bu dönemde okullara eleştirme ve gezi-gözlem yöntemleri girmiş; vatan, millet ve sanat duygularını geliştirme çalışmaları başlamış; laik eğitim anlayışı benimsenirken din dersleri aklileştirilmiş; karma eğitim denenmiş; resim ve eliş öğretimine başlanmıştır. Sadece öğretme ve ezbere dayanan ödevler yerine deneye dayanan ve düşünmeye yönlendiren uygulamalara başlanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak öğretim materyalleri de gelişme göstermiştir. Resim, levha ve projeksiyon makinesi gibi materyallerin eğitim ortamlarında kullanımı artmıştır. Ayrıca 1908'den sonra basılan ders kitaplarında resim ve haritaların kullanımı da artış göstermiştir (Türk, 2009: 281-286). II. Meşrutiyet döneminde “çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır” şeklinde bir görüş benimsenmiştir. Bu amaca hizmet eden girişimlerde bulunulmuş ancak görüş bir slogan olmaktan öteye gidememiştir (Akyüz, 2011: 265).

II. Meşrutiyet dönemi eğitim anlayışında ortak bir Osmanlılık kimliğinin inşası vardır. Bu doğrultuda Tarih, Coğrafya, Malumat-ı Medeniye gibi derslerin özellikle ders kitaplarında yer alan okuma parçaları ile Osmanlı vatandaşı kimliği ve erdemlerini

geliştirmek amacıyla mesajlar verilmiştir (Üstel, 2014: 36). Devam eden süreçte Balkan Savaşları ve yaşanan diğer olumsuzluklardan sonra Osmanlılık fikrinden Türkçülük idealine yönelmeler olmuş ve “yeni bir nesil yetiştirme” düşüncesi doğmuştur. Bu durum eğitim sistemine de yansımıştır. Çocuk, bir “birey” ve “vatandaş” olarak görülmeye ve algılanmaya başlanmıştır. 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu) -geçici başlığına rağmen Cumhuriyet’in ilanını takip eden yıllarda da birçok maddesi yürürlükte kalmıştır- ile okulların örgütsel yapısına dair önemli değişiklikler getirilmiştir. İlköğretim programına yeni dersler eklenirken, tiyatro ve dramatizasyon gibi yeni yöntemlerle eğitsel, sosyal ve ahlaki yöntem tamamlayıcı uygulamalara gidilmiştir. 1913’ten sonra Satı Bey’in yetiştirdiği öğretmenler sayesinde eğitimde kısmen bir canlılık yakalanmış olsa da öğretmen eksikliği sebebi ile eski yöntem ve uygulamalar yeni okullarda devam ettirilmiştir. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı’nın yol açtığı problemler, Meşrutiyet döneminde eğitimin gelişmesini önleyici sebepler olmuştur (Akyüz, 2011: 267-269).

19. yüzyıl eğitim modernleşmesi, sosyal disiplini sağlamak adına devletin genel modernleşme hareketinin bir parçasıdır. II. Meşrutiyet dönemi eğitim gelişmeleri bir bütün olarak incelendiğinde, Cumhuriyet inkılaplarının hazırlık safhasını oluşturduğu görülmektedir. Kurtuluş mücadelesi (1919-1922) ile geçen yıllar ise eğitime bakış açısını derinden etkilemiştir. Savaşın en yoğun olduğu bir tarihte Ankara’da yapılan bir eğitim kongresinde, Mustafa Kemal milli bir eğitim almış ve milli varlığını kendine en temel değer olarak öğretilmiş bireyler yetiştirmenin önemi üzerinde durmuştur. Ayrıca yine bu dönemde halkın kurtuluş mücadelesiyle ilgili bilgilendirme amacıyla halk eğitim çalışmaları yapılmıştır (Akyüz, 2011: 317). 1923’te yeni kurulan devlette sosyal, kültürel, hukuki, iktisadi, siyasi ve eğitim alanlarında önemli inkılaplar yapılmıştır. Yeni devletin siyasi ve düşünsel önderleri her fırsatta toplum için eğitimin önemini dile getirmişlerdir. Bu önemsemenin asıl amacı eğitimi toplumsal değişimin önemli bir aracı ve misyoneri olarak düşünmeleridir. Yeni değerleri, ideolojileri topluma aktarmak ve bireyi şekillendirmek adına en önemli değişimler eğitim inkılapları ile gerçekleştirilmiştir. Yeni devletin rejimi bile ilan edilmeden eğitim sistemini ile ilgili toplantılar düzenlenmiştir. Mustafa Kemal, “eğitim alanında ne olursa olsun, tam bir başarıya ulaşmak gerekir, bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olabilir” diyerek toplumsal kurtuluşun yönünü belirtmiş ve “terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı,

âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder” diyerek Cumhuriyet’in eğitime verdiği öneme işaret etmiştir (Gündüz, 2010: 58).

Cumhuriyete miras kalan eğitim sisteminin önemli özelliklerinden biri, Batı’nın modern gelişmelerine hazır hale gelmiş bir sistem olmasıdır. Dönemin siyasetçileri ve düşünürleri tarafından, toplumsal değişimin sağlanması ve ulus-devlet inşası için eğitimin vazgeçilmez bir vasıta olduğu üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. II. Meşrutiyet’in hemen her kesimden aydınları tarafından sürekli savunularak içselleştirilen “eğitimde toplumculuk” düşüncesi, Cumhuriyet dönemi eğitim felsefesinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Osmanlı döneminde merkezileştirilmek istenen ama bir türlü başarısız olan eğitim sistemi, Cumhuriyet döneminde Atatürk rejiminin resmi kurumları ve devrimleri sayesinde merkezleşmiştir (Gündüz, 2010: 138-139). Özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte öğretim materyallerini geliştirmek ve kullanımını arttırmak adına ciddi çalışmalar başlamıştır. 1923 yılında toplanan I. Heyeti İlmiye “Mektep Müzesi” konusunu gündeme getirerek, her okul bünyesinde bir müze geliştirmesi kararını ele almıştır. Bu mektep müzelerinde derslerde kullanılan araç-gereçler, okul eşyaları, belgeler gibi eğitime ait bütün malzemelerin yer alacağı bildirilmiştir. Karardan sonra ilk mektep müzesi ve ilgili müdürlük 1 Mart 1926 yılında kurulmuştur (Öztürk, 2000: 190).

Müzelerin etkin kullanılabilmesi için 1926 yılının yaz tatilinde öğretmenler için kurs açılmıştır. Bu kursa katılanlara ders vermek üzere Leipzig Pedagoji Enstitüsü ve İş Öğretmen Okulu profesörlerinden O. Frey ve G. Steihler getirilmiştir. 1927 yılında ise Ankara’da Gazi İlkokulu’nda “Milletler Arası Ders Vasıtaları Sergisi” açılmış, Avrupa’nın farklı şehirlerindeki 21 firma kendi ürünlerini sergilemiştir. Böylece öğretmenlere en iyi örnekler gösterilmiştir. 1928 yılından itibaren Ankara civarındaki çeşitli hayvanların tabiat derslerine konu olabilecek birkaç örneği toplanarak müzede teşhir edilmeye başlanmıştır. Kısa sürede değerli bir koleksiyon hazırlanmıştır. Yine bu yıldan itibaren artan ders aletleri sayısı dolayısıyla okul müzesinin salonları aynı zamanda derslik haline getirilecek projeksiyon ve sinema aletleriyle donatılmıştır. Böylece ilk ve ortaokul öğretmenleri için öğrencileri müzeye getirerek burada örnek dersler yapmalarının yolu açılmıştır. Öğretim materyalleri ile ilgili diğer bir gelişme ise 1933 yılında özel bir katar içinde “Seyyar Terbiye Sergisi” hazırlanmış, sergi katarı Ankara-Samsun arasındaki önemli merkezlerde birkaç gün kalarak 40 günde Samsun’a ulaşmıştır. Bu sergide ders aletleri örnekleri sergilenmiş ve öğretmenlere

meslekleriyle ilgili kitaplar, iş prensiplerine dayanan örnek dersler gösterilmiş, öğretimde sinema ve projeksiyonun kullanımı ile ilgili mesleki konferanslar verilmiştir (Ayas, 1948: 603-605). Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı, 1945'ten sonra Ders Araçları Yapım Merkezleri kurulması girişimlerinde bulunmuştur (Sakaoğlu, 2003: 279).

Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri, araştırma konusu olan dönemlerde birbirleri ile ilişkilendirilerek öğretimi gerçekleştirilen dersler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih dersinin her iki dönemde de vatandaşlık eğitimi verme misyonu üstlendiği söylenebileceği gibi Coğrafya dersi ile ilişkilendirilerek eğitimde bir bütünlük yakalanmaya çalışılmıştır. S. Durgun'a göre coğrafya eğitiminin, devlet tarafından toprağı "vatanlaştırma" pratiğı olarak kullanılması da önemli bir noktadır (Gümüşçü, 2013: 162).

Bu araştırmanın amacı son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri öğretim materyallerini incelemek ve ortaya koymaktır. Eğitim sürecinde materyaller, öğretimi desteklemek amacıyla oldukça önemli bir yere sahiptir. Son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinin öğretim materyallerini incelemek eğitiminin kalitesini ve verimliliğı ortaya koymak açısından önemlidir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri öğretim materyalleri ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular doküman inceleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

Bulgular

Bu bölümde son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Tarih ve Yurt Bilgisi dersleri ile ilgili öğretim materyalleri bulgularına yer verilmiştir.

Tarih Dersi Öğretim Materyalleri

Klasik dönem Osmanlı eğitim kurumlarında yer almayan tarih dersi, Avrupa'daki gelişimine paralel bir şekilde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti eğitim kurumları ve öğretim programlarında yer almaya başlamıştır. Özellikle 1869 tarihinde yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile tarih öğretimi, her eğitim kademesinde resmi ders olarak öğretim programlarında yer almış ve ülke genelinde uygulamaya koyulmuştur (Türk, 2010: 146). Tarih eğitiminin temel öğretim materyali ders kitabıdır. Bu dönemde Selim Sabit Efendi tarafından ilkokullara yönelik hanedan merkezli tarih anlayışına uygun Muhtasar Tarih-i Osmani isimli tarih ders kitabı kaleme alınmıştır. II. Abdülhamit ile başlayan mutlakiyet döneminin başlarında ise ilkokullarda Mülahhas Tarih-i Osmani isimli tarih dersi okutulmaya başlanmıştır. Ancak tarih dersi hürriyet, eşitlik, meşrutiyet gibi düşüncelerin yeni nesilleri etkileyeceğini düşünülerek ders kitaplarında kısıtlamalar yapılmış, daha sonra da ilkokul programlarından kaldırılmıştır. 1902'de Darülmüallimin'in ilkokul öğretmeni yetiştirme programında yer alan Muhtasar Tarih-i Osmani dersi de İslam Tarihi şeklinde dönüştürülmüştür. II. Meşrutiyet dönemi ile beraber eğitim kurumlarında tarih öğretimi yeniden ivme kazanmıştır. Bu dönemde etkili olan Türkçülük düşüncesi eğitim kurumlarında verilen tarih derslerini ve ders içeriğinin çeşitliliğini de etkilemiştir. Derslerde Osmanlı tarihi ile ilgili konuların yanında Türk dünyasına ait bilgiler de verilmeye başlamıştır (Sarioğlu, 2012: 17; Çapa, 2012: 25).

1913 tarihinde yayınlanan Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati (İlköğretim Geçici Yasası) ile birlikte tarih eğitiminde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden biri de ikinci sınıftan itibaren okutulmaya başlanan tarih dersinde İslam, Türk ve Osmanlı tarihinin en büyük simalarının menkıbelerle anlatılacak olmasıdır. (Çapa, 2012: 12). Ayrıca yayınlanan Mekatib-i İbtidaîyye Ders Müfredatı'nda öğrencilerin şehirde bulunan cami, medrese, çeşme, türbe, kervansaray gibi eski Osmanlı mimari eserlerini ziyarete götürülmesi, Dersaadet, Bursa, Edirne gibi şehirlerdeki Osmanlı mimariyesinin ise resimlerinin gösterilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Bunlara ek olarak eski Osmanlı silahları, kıyafetleri, çinileri, yazıları, ciltleri, kumaşları, kakma ve oyma işlerinin ürünleri ile Osmanlı sanatına ve Osmanlı medeniyetine ilişkin fikirler verilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Asıllarına ulaşamayan materyallerin resimlerinin de kullanılabilmesi öneriler arasındadır. Öğrencilerin toplayacakları resimleri defterlerine yapıştırmaları, resim olmadığı durumlarda ise

kâğıt, mukavva, çamur gibi malzemelerle benzerlerinin yaptırılması gerektiği belirtilmiştir (Akt: Çapa, 2012: 13). Öğrencilere şehir gezileri ile tarihi olayların yaşandığı yerleri göstermek, olayı hayal etmelerine yardımcı olacak ve böylece daha verimli bir eğitim sağlanacaktır. Gezilerle bu mekânların ziyaret edilemeyeceği durumlarda ise resimlerin, resimlerin bulunmadığı durumlarda numunesinin yaptırılması, menkıbelerin kullanılması, kültürel değerlerin aktarılması için eski Osmanlı kıyafetleri, çinileri, kumaşları, kakma ve oyma işleri gibi sanatsal öğelerin de tarih derslerinde materyal olarak kullanılması önerileri tarih eğitimine verilen önemi ortaya koymaktadır.

Dönemin eğitim uzmanlarından Ali Reşat Bey'in 1913 yılında yazdığı "Okullarda Tarih Dersi" adlı makalesi ders materyali olarak hikâye ve resimlerin, ünlü yazarların eserlerinin, eski parçaların, tarihi romanların, tabloların, coğrafya krokilerinin, istatistik ve grafik levhaların tarih derslerinde nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Ali Reşat Bey öğrenciye tarihi olayları içeren bir defter ve mecmua gerekli olduğunu söylemektedir. Ayrıca öğrenciye kendisi için tarihi olaylar koleksiyonu hazırlanması önerisinde bulunmuştur. Ders kitaplarının ise anlatım tarzına, görsel içeriğine dikkat edilmesi ve ünlü kişilerin sözlerine yer verilmesi gerektiğini de eklemiştir. "Öğrenci tarihi zamanın diliyle okumalıdır" düşüncesini savunan Ali Reşat Bey, bu ihtiyacın giderilmesi için 1890 senesinde Maarif Nezareti'nin talimatlarına uygun tarih okumalarının yayımlanmaya başladığını belirtmiştir. Ali Reşat Bey, tarih dersinin verimliliği açısından resimlere, menkıbelere, tasvirler yer verilmesi gerektiği, ayrıca öğrencilerden resim, coğrafya krokisi, çeşitli ülkelerin tarihi olaylarını içeren tablolar hazırlamalarının talep edilebileceğini belirtmiştir (Dönmez ve Oruç, 58-61, 2006; Oruç ve Kırpık, 2006: 227-231). Harita, resim ve tablo gibi görsel materyallerin tarih derslerinde kullanımına ilişkin öneriler bulunmaktadır. Tarih derslerinde bu materyallerin kullanılması öğrencinin tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorumlama becerilerinin yanı sıra mekânsal algısının da gelişimine katkı sağlayacaktır.

1917 yılında Maarif Nezareti tarafından ressam Nazmi Ziya Bey'e bazı önemli tarihi gelişmelerin tabloları yaptırılmıştır. Bu tablolar öğretim materyali olarak kullanılmak üzere okullara gönderilmiştir. Bunlar arasında "Macar Prense Taç Giydirme Töreni", "Yavuz'un Kahire'ye Girişi", "Osmanlıların Rumeli'ye Geçişleri", "Nizam-ı Cedid Askerlerinin III. Selim Önünde Geçit Resmi" tabloları yer almaktadır. Tabloların hazırlanması sırasında ressama önemli noktalar İhsan Sungu Bey

tarafından aktarılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin okullara dağıtılan tabloları (levhaları) etkili bir şekilde kullanabilmelerini sağlamak için İhsan Sungu tarafından, tam adı “Mekatibe Tevzi Edilen Resmi Tetevvüc Levhası hakkında İzahatı Tarihiyye ve Terbiyeviye” adlı bir kitapçık hazırlanmıştır. Bu tablolar 1926 tarihinde yayınlanan müfredat programında da yer almaktadır. Öğretmenler, tarihi arka planı vererek öğrenciyi tablo üzerindeki tema ile ilgili düşünmeye sevk edici sorular yöneltilmektedir. Böylece Osmanlı Devleti’nin ya da diğer ülkelerin egemenliği, gelenek-görenekleri vb. konularda bilgi sahibi olmaları ve bu bilgileri karşılaştırmaları sağlanmaktadır (Köksal, 2013: 462-465).

Cumhuriyet yönetiminin ilk müfredat programı 1924 ilkokul programında hanedan tarihçiliğinin izleri görülmeye devam etmektedir. 1926 yılında ise cumhuriyetin ilk sistematik ilkokul programı hazırlanmıştır. Böylece uygarlık tarihine, Türk tarihine ve cumhuriyet ideallerine dönüş yapılan bir tarih öğretim programına başlanmıştır (Sarioğlu, 2012: 17). 1926 yılında hazırlanan tarih öğretim programı milli tarih anlayışı çerçevesinde hazırlanarak, programa çağdaş dünyayı ve Türk dünyasını anlamaya yönelik yeni konular eklenmiştir. Ayrıca tarih dersinin temel materyali olan ders kitaplarında da değişikliğe gidilerek Fuat Köprülü tarafından ilkokullara yönelik “Milli Tarih” kitapları yazılmıştır. Ortaokul müfredatına uygun yeni kitaplar hazırlanması kolay olmadığı için Osmanlı döneminden kalan kitaplar tamamen kaldırılmamıştır. Milli tarih anlayışı benimsenerek verilen tarih derslerinde öğrencilerin hem çağdaş dünyayı hem de Türk dünyasını anlamaları için özel bir çaba sarf edilmiştir. Bu sebeple, özellikle 1930’lardan sonra tarih öğretimi, iyi bir yurttaşlık eğitiminin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Eğitimciler, ülkeler arasında barışın sağlanmasında doğru ve tarafsız bir tarih eğitiminin önemini savunmuşlar ve bu amaç doğrultusunda çalışmalarını devam ettirmişlerdir (Çapa, 2002: 55; Çapa, 2012: 26).

1926 ilkokul programının en önemli özelliği ve yeniliği toplu tedris (toplu öğretim) uygulamasıdır. Toplu tedris yöntemi o döneme göre son derece çağdaş bir anlayış ve uygulamadır (Arslan, 2000). Bu uygulama ile tarih derslerinde kullanılan materyaller de çeşitlilik göstermiştir. 1926 programında tarih derslerinde mutlaka harita kullanılacağı ve konuların coğrafya dersi ile ilişkilendirileceğine değinilmiştir. Eğer okulda harita yoksa öğretmenin kendisinin renkli tebeşirler ile kara tahtaya krokiler çizerek bu eksikliği gidermesi gerektiği belirtilmiştir. Ders anlatımlarında tarihi levhalardan yararlanılması, eğer tarihi levha yoksa öğretmenin kitaplardan tedarik

edebildiği levhaları ve kartpostalları kullanması, okulda tarihi kartlardan oluşan bir koleksiyon yapılması tavsiye edilmiştir. Tarih konuları anlatılırken tablo, kroki, tarihi resim ve tarihi levhalardan yararlanılacağı ve çevrede bulunan müzelere, tarihi yerlere geziler düzenleneceğini belirtilmiştir. Öğrencilere kale, kule ve su kemeri gibi tarihi eserler gösterilerek bunlara ilişkin bilgiler verilmesi ve derslerin mutlaka tarihi okuma parçaları ile zenginleştirilmesi gerekliliği de vurgulanmıştır (İlk Mekteblerin Müfredat Programı, 1926: 72-73; Akt: Sarıoğlu, 2012: 18). Ayrıca önemli tarihsel kişiliklerle görüşülmesi yani sözlü tarih uygulamaları yapılması da getirilen yenilikler arasındadır (Aslan, 2012: 345). Tarih derslerinde kullanılan öğretim materyalleri arasında gazete de vardır. Gazetelerde her şehrin işgal ve kurtuluş günlerine ilişkin yazılar çıkmaktadır (Uyanık, 1937: 82). Bu yazılar tarih derslerinde kullanılarak milli bilinci açık nesiller yetiştirmek amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ve kültür alanındaki hedeflere ulaşılmasında Atatürk'ün titiz bir çalışma içine girmesi etkili olmuştur (Aslan, 2012: 334). Atatürk, tarih eğitimi için verdiği direktiflerin ve yanı sıra kişisel çalışmalarda da bulunmuştur. Atatürk'ün cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan dönemde ders kitabı haricinde tarihi belgelerin, fotoğraf ve film gibi görsel belgelerin, haritaların, ıraksak soruların, tarihi alan gezileri ve müzelerin tarih eğitiminde kullanılması için girişimlerde bulunulduğu görülmektedir (Ata, 2000: 90).

Cumhuriyet dönemi eğitim çalışmalarını 1930 öncesi ve sonrası olarak iki şekilde ele almak mümkündür. 1930 öncesi ilkökul müfredatı 1924 ve 1926 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Bu tarihlerde Mehmet Fuat (Köprülü), İhsan Şerif (Saru), Ahmet Halit (Yaşaroğlu) ve diğerleri tarafından yazılan ilkökul tarih kitapları; Ahmet Refik (Altınay) ve Ali Reşat Bey tarafından yazılan ortaokul ve lise tarih ders kitapları okutulmuştur. 1926 yılından itibaren ders kitaplarının hazırlanması ve basımı Milli Talim ve Terbiye Dairesi tarafından yürütülmüştür. 1930 yılından itibaren ise Türk Tarih Tezi uygulamaya koyulmuş ve önce lise ardından ortaokul ve ilkökul için yeni hazırlanan tarih kitapları okutulmaya başlanmıştır. Türk Tarih Tezi'nin uygulamaya konulması ile birlikte İnkılap Tarihi dersleri daha da önem kazanmış ve yükseköğretimde de okutulmaya başlanmıştır (Çapa, 2002: 40). 1936 ilkökul programında tarih dersine özel bir görev yüklenmiştir. Dersin temel felsefesi ulusçuluk, devrim idealleri ve cumhuriyet yönetimine bağlı bir nesil yetiştirilmesine katkı sağlamak olmuştur. Tarih dersleri İslam tarihi geleneğinden ve hanedan merkezli gelenekten

tamamen uzaklaşarak, ulusal tarih öğretimi kimliği kazanmıştır. Ayrıca Tarih dersleri, Yurt Bilgisi ve Coğrafya dersleri ile ilişkilendirilerek işlenmiştir (Sarioğlu, 2012: 18). Tarih öğretiminde önemli bir yere sahip olan ders kitapları 1937 yılında revize edilerek, öğrencileri ezberciliğe sevk eden kronolojik bilgiler azaltılarak, araştırma ve anlamaya teşvik eden konulara ağırlık verilmesi çalışmaları başlatılmıştır (Çapa, 2002: 53).

Yurt Bilgisi Dersi Öğretim Materyalleri

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan iç ve dış siyasal sorunlar, devleti kurtarmak için toplumu dönüştürme çalışmalarını başlatmıştır. Bu dönemde artık reaya ve teb'a niteliğini kaybederek, Osmanlı vatandaşı gibi bir toplumsal kategori ortaya çıkmıştır. Osmanlı insanı bir kişilik arayışı içine girmiştir. Bu yeni insan dokusuna istenilen çağdaş yenilikleri kazandırmak için en çok faydalanılan kurum ise okul olmuştur. Özellikle ilkokullar, gelecek nesillere yeni değerlerin aktarılmasında sahip olduğu önem itibari ile oldukça ön plana çıkmıştır. Tanzimat ile birlikte giderek bağımsız bir özne halini almaya başlayan çocuk, II. Meşrutiyet ile kamusal bir özneye dönüşmeye başlamıştır. Çocuk artık yalnızca ailesinin değil, ulusun da geleceğidir. Bu sebeple çocukları geleceğin vatandaşları olarak bilgilendirme ve biçimlendirmeye yönelik ders kitapları hazırlanmış ve okutulmuştur (Üstel, 2014: 30-32). 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler ile ortaya çıkan "Osmanlı vatandaşı" kimliği, öncelikle tarih ders kitaplarına girmiş ve bu şekilde vatandaşlık eğitimi verilmeye başlanmıştır (Elban, 2015: 1302). Diğer bir deyişle, vatandaşlık eğitimi ayrı bir ders olarak okutulmadan önce tarih dersi aracılığıyla Osmanlı vatandaşı kimliğini inşa etmek gibi bir amaç benimsemiştir (Safran, 2002, 935).

Osmanlı döneminde ilkokullarda okutulan Ahlak ve Malumat-ı Vataniye dersi, 1926 yılında Yurt Bilgisi dersine dönüşmüştür (Sakaoğlu, 2003: 212). Cumhuriyet Dönemi, 1926 tarihli ilköğretim programında yer alan Yurttaşlık Bilgisi dersi ile öğrencilere yurtseverlik değerini kazandırma, vatandaşlık hak ve sorumluluklarının neler olduğunu öğrenme ve devlet yönetim yapısının işleyişi hakkında bilgi verme amaçları hedeflenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet rejiminin gereksinim duyduğu vatandaşı yetiştirmek için Yurt Bilgisi dersinin yanı sıra Tarih ve Coğrafya dersleri de bu ortak amaç ile işlenmiştir (Keleşoğlu, 2008, 24). 1924 ve 1926 tarihli İlk Mektepler Müfredat Programları' ndaki değişiklikler Cumhuriyet vatandaşının sahip olması gereken bilgi, beceri ve değerlere göre hazırlanmıştır.

Osmanlı döneminde devletin sınırlarını gösteren haritalar, vatandaşlık eğitiminde vatanseverliği aşılacak temel öğretim araçlarından biri haline gelmiştir (Elban, 2015: 1303). Vatandaşlık derslerinde, Osmanlı kimliğini yerleştirme amacıyla harita kullanımı artmış, bunların dışında müzik ve padişah tuğraları devleti temsil etmek ve ona bir kimlik kazandırmak için birer öğretim materyaline dönüşmüştür (Fortna, 2005: 210). Osmanlı devlet okullarında kullanılan haritalar, kıta esasına göre düzenlenmiş haritalardı. Bu haritaların toprak bütünlüğünü göz ardı eden özelliği üç ayrı kıtada toprak sahibi olan bir devlet için olumsuzluk arz etmekteydi. Bu durum 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarını üç kıtada tek bir sınır içerisinde gösteren haritaların kullanılmaya başlanmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Devletin komşuları ve diğer dünya ülkeleri karşısındaki hakimiyet alanını bütünlük içerisinde gösteren bu haritalara “logo harita” denilmektedir (Fortna, 2005: 228-230). Logo haritalar ile öğrenciler ülkesiyle ilgili coğrafi bilgilere sahip olurken, aynı zamanda kendi ülkesiyle diğer ülkelerin hâkimiyet alanlarını karşılaştırma imkânı bulmuştur. Bu değişim vatan algısının oluşması için önemli bir gelişme olmuştur.

Satı Bey 1912 yılında yazdığı “Vatandaşlık Bilgisi Konuları Nasıl Anlatılmalıdır” adlı makalede dersin konusunun medeni görev ve sorumlulukları öğretmek olduğunu belirtmektedir. Ders kapsamında toplumun ortak işleri ve ihtiyaçlarının neler olduğu ve bunlar için hangi kurumların oluşturulduğunun anlatılması gerektiğini de eklemektedir. Satı Bey, şehirdeki öğrencilerin polis, jandarma, belediye çalışanları ve memurlar ile ilgili yaptıkları gözlemler yoluyla bu çalışanların görevleri ile ilgili bilgi sahibi oldukları ve devletin hizmetlerinin büyük bir kısmını öğrendiklerini söylemektedir. Öğrencilere yaptıkları gözlemler ile ilgili dikkat çekecek sorular yöneltildiğinde devletin gerekliliği ve hizmetlerini hissettirip pekiştirmenin daha kolay olacağını dile getiren Satı Bey, köylerde bu gözlemler için fırsatın çok olmaması sebebiyle çocukların okullara bunlardan habersiz olarak geldiğini vurgulamaktadır. Köye ara sıra uğrayan jandarmanın fayda ve hizmetlerini gözlemleyemedikleri gibi olumsuz bir unsur olarak değerlendirdiklerini, bu sebeple köy okullarında devletin gerekliliği ve hizmetleriyle ilgili gözlem yoluyla öğrenme sağlanmadığını ortaya koymaktadır (Oruç ve Kırpık, 2006: 193-195). Satı Bey makalesinde, gözlem yoluyla vatandaşlık eğitimi verilebileceğini belirtmiştir. Öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları durumları ve nesnelere iyi analiz etmeleri halinde bunların bir öğretim yöntemi ya da öğretim materyaline dönüşebileceğini ortaya koyması açısından bu makale oldukça önemlidir.

1913 tarihli İlköğretim Geçici Kanunu ile öğretim programına dâhil edilen Osmanlı Tarihi, Osmanlı Coğrafyası ve Malumat-ı Medeniye dersleri ile ortak bir Osmanlılık kimliği inşa etme hedeflenmiştir. Bununla birlikte Malumat-ı Medeniye dersinin amacı, “insanın ailesine, hemcinsine, vatanına ve hükümetine karşı yapmaya mecbur olduğu vazifelerle, bunlara karşı olan haklar” şeklinde ifade edilmiştir (Çelik, 2008: 360). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önde gelen eğitimcilerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu, vatan ve vatandaşlık konusundaki eğitimin ilk aşamasının oyunlar olduğunu vurgulamaktadır. Okulun bahçesinde tabur tabur dizilerek yürüyen öğrencilerin, ellerinde kırmızı bayraklar sallayıp, milli ve askeri şarkılar söyleyerek oynadığı milli ve askeri oyunların küçük yaştan itibaren “fedakâr ve vatansever bir kalp” hazırlamasında etkili olacağını belirtmiştir. Ayrıca dersliklerde birkaç vatansever portresinin, birkaç şanlı savaş tablosunun yer almasının vatan duygusunu canlı tutarak vatandaşlık eğitimi konusunda etkili materyallere dönüşeceğini de eklemiştir. Çocukların yapacağı okul gezileri ile atalarının bıraktığı tabiatı, dağları, nehirleri, gölleri, açık semaları, heybetli camileri, süslü çeşmeleri, muhteşem sarayları... kısaca doğanın, geçmişin ve bugünün canlı birer örneği ile somutlaştırılan vatandaşlık derslerinin oldukça etkili olacağına değinen Baltacıoğlu, vatan duygusunu harekete geçiren musiki, söz, şiir, nutuk, konferans, hikâye ile eğitimin içeriğinin zenginleştirilebileceğinden söz etmektedir (Baltacıoğlu, 2005: 62-63). Osmanlı dönemi vatandaşlık eğitiminde ders kitaplarının yanı sıra çocuk dergileri de kullanılmıştır. Bu dergilerle yayınlanan şiirler yurt bilgisi derslerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu şiirler arasında en çarpıcı örneklerden birisi 1913'te Çocuk Dünyası adlı dergide yayınlanan “Ticaret Ninnisi” adlı şiirdir (Üstel, 2014: 94-95):

“büyüyünce oğlum tâcir olacak,
şu talihsiz yurda âmir olacak,
cebi sarı altınlarla dolacak
çalış oğlum, tâcir ol, ninni,
memur olma âmir ol, ninni!
ticaretle kurtulacak memleket;
kainata nam verecek bu devlet,
yaşar mı hiç ticaretsiz bir millet?
çalış oğlum, tâcir ol, ninni,
memur olma âmir ol, ninni!
memurluğu düşüncenden sil, unut,

paşalığı vicdanında sen uyut,
ticarete pek muhtaçtır bu yurt;
çalış oğlum, tâcir ol, ninni,
memur olma âmir ol, ninni!”

Balkan Savaşları'nın olumsuz sonuçlarıyla beraber Osmanlılık fikri terk edilmiştir. Bu durum eğitim sistemine de yansımış ve milli devlet vatandaşlığı düşüncesi hızla gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde daha da perçinlenen milli devlet vatandaşlığı düşüncesi Misak-ı Milli sınırlarını kapsayan ve Cumhuriyet rejiminin benimsenmesini esas alan tarihler, olaylar ve anlatılarla ders kitaplarında yerini almıştır (Elban, 2015: 1314). II. Meşrutiyet aydınlarının “yeni insan-yeni toplum” projesi üzerinde durdukları vatandaşlık eğitimi Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Üstel, 2014, 127). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk programı olma özelliği taşıyan 1924 tarihli İlk Mektep Müfredat Programı, vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilgili olan Tarih, Coğrafya ve Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniyye derslerini içermektedir. Programda Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniyye dersinin amacı, gençlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarını bilmesi, genel ahlak kurallarına uyması ve bunları yerine getirmesi olarak belirtilmiştir. Buna göre o dönem vatandaşlık eğitimi yalnızca hak ve sorumluluk bilinci taşımak değil, ahlaki değerlere de sahip çıkmaktır (Çelik, 2008, 363).

Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün emriyle ortaokullarda ders materyali olarak kullanılmak üzere Afet İnan tarafından “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” adlı bir eser hazırlanmıştır. Temel vatandaşlık konuları hakkında bilgi veren bu eser 16 bölümden oluşmaktadır. Bu eserin 30 bölümden oluşan ikinci cildi ise CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından hazırlanmıştır (Çelik, 2008: 367-368).

Ülkemizde gazetelerin öğretim materyali olarak kullanılmaya başlanması ile ilgili net bir tarih bilgisi yoktur. 1931-1932 ders yılında İstanbul Fatih ilçesinde bir okulda Yurt Bilgisi dersinde bir öğrencinin gazete haberinde konu ile ilgili bir ilan gördüğünden bahsetmesi üzerine diğer öğrenciler de bu tarz ilanlar gördüklerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine öğretmen öğrencilerden bu tarz haberleri sınıfa getirmelerini istemiştir. Gazete okuyan öğrenciler ilgili yazı, ilan, resim vb. gazete bölümlerini gazete okumayan öğrenciler ise resmi daireler ile ilgili saha çalışması yaparak bilgi toplamıştır. Öğrenciler tüm bu bilgileri birbiri ile tamamlayarak bir sınıf çalışması gerçekleştirmiş,

hükümet teşkilatının resmi bir taslağını levha haline getirmişlerdir (Uyanık, 1937: 158-163). Bu uygulama örneği Yurt Bilgisi dersinde gazetenin bir öğretim materyali olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Gazete bir öğretim materyali olarak, öğrencilerin ülke ve dünya gündemine ilişkin güncel olayları takip etmesini kolaylaştırmasının yanı sıra içeriğindeki yazılarla öğrencinin düşünce dünyasının gelişimine katkı sağlamaktadır.

Sonuç

Araştırma konusu dönem incelendiği zaman, ezberci eğitim anlayışından uzaklaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Eğitimin sözlü, yazılı ve görsel materyaller ile desteklenmesi için çalışmalarda bulunulmuştur. Ders materyalleri devlet tarafından temin edilmiş, ancak ihtiyaç dâhilinde yurtdışından sipariş edilen materyaller de olmuştur. Alan uzmanları tarafından maliyeti yüksek olan materyaller ile ilgili alternatif materyal önerileri sunulmuştur. Eğitim kalitesini artırma çabaları önündeki engellerin bu şekilde aşılmasına çalışıldığı söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin müzelere ve çevrelerindeki tarihi eser örneklerini görmeleri için okul gezilerine götürülmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bu imkânlarla sahip olunmadığı durumlarda resimlerin kullanılması, resimlerin olmadığı durumlarda ise öğrencilere maketlerinin yaptırılması vurgulanmıştır. Bu durum materyal geliştirme ve kullanımına yönelik bilincin arttığını ortaya koymaktadır. Öğretim materyali bilginin sadece kavrama düzeyinde değil uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerinde kullanılmasını destekleyen bir unsurdur. Bu nedenle derslerde materyal kullanımına özen göstermek, materyal eksikliği olan durumlarda çözümler üretmek oldukça önemlidir.

Bir araç, öğretim hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bir değişimden veya işleminden geçiyorsa öğretim materyali haline gelir. Örneğin, asetat kâğıdı bir araçtır, bu asetat kâğıdı üzerine hedefleri ve kazanımları gerçekleştirmek üzere bir işlem yapılmasıyla (bilgi yazılması, resim yapılması, problem çözülmesi vb.) tepegözde kullanılabilecek bir öğretim materyali ortaya çıkar (Demiralp, 2005, 374). Bu dönemlerde de öğretim materyaline dönüştürülen birçok araç görülmektedir. Örneğin, siyah muşamba, padişah tuğrası, bayrak vb. malzemeler ders uygulamalarında kullanılarak birer öğretim materyaline dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm bazen imkân yetersizliğinden bazen de eğitim sistemine ve milli kültüre uygun öğretim materyalleri

ortaya çıkartılması amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan girişimler göz ardı edilmemelidir. Maddi manevi birçok eksikliğin yaşandığı son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim sisteminde bu eksiklikleri giderebilmek adına girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Günümüz eğitim kurumlarının sahip olduğu imkânlar göz önünde bulundurulup verilen eğitimin kalitesi değerlendirildiğinde, teknolojik imkânlara rağmen birçok olumsuz durum göze çarpmaktadır. Tüm bunların ışığında araştırma konusu olan dönemlerde öğretim materyallerinin kullanımına ilişkin olan girişimlerin küçümsenemeyecek düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Pegem. Ankara.
- Arslan, M. (2000). Cumhuriyet dönemi ilköğretim programları ve belli başlı özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 146. (08.03.2017 tarihinde http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/146/aslan.htm adresinden alınmıştır.)
- Aslan, E. (2012). Atatürk döneminde tarih eğitimi-I: "Türk Tarih Tezi" öncesi dönem (1923-1931). *Eğitim ve Bilim Dergisi*, S. 164 (37).
- Ata, B. (2000). Atatürk, tarih öğretimi ve müzeler. *Türk Yurdu Dergisi*, S. 160.
- Ayas, N. (1948). *Türkiye cumhuriyeti milli eğitimi: kuruluşlar ve tarihçeler*. Milli Eğitim. Ankara.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1995). Talim ve terbiyede inkılap. (haz. R. Canım, R. Y. Kıncal). MEB. İstanbul.
- Çapa, M. (2002). Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretimi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Mayıs-Kasım.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 (2).

- Çelik, H. (2008). Cumhuriyet dönemi vatandaşlık eğitiminde önemli adımlar. *SAÜ Fen-Edebiyat Dergisi*, S. 1.
- Çelikkaya, T. (2013). *Sosyal bilgiler öğretiminde araç-gereç ve materyal kullanımının önemi*. Pegem. Ankara.
- Demircioğlu, İ. H. (2012). *Tarih öğretimi, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Pegem. Ankara.
- Dönmez, C. ve Oruç, Ş. (2006). *II. Meşrutiyet dönemi tarih öğretimi*. Gazi. Ankara.
- Elban, M. (2015). Tarih eğitimi ve vatanseverlik üzerine bazı düşünceler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4(3).
- Fortna, B. J. (2005). *Mekteb-i hümayûn-osmanlı imparatorluğu'nun son döneminde islam, devlet ve eğitim*. (Çev. Pelin Sıral). İletişim. İstanbul.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı mirası Cumhuriyet'in inşası modernleşme, eğitim, kültür ve aydınlar*. Lotus. Ankara.
- Keleşoğlu, S. (2008). *Demokrat yurttaş niteliklerinin kazandırılması açısından 7.-8. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi programı (2000) ile 6.-7. sınıf sosyal bilgiler dersi programının (2005) karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Köksal, H. (2013). İhsan Sungu'ya ait bir tarih dersi örneği: taç giydirme töreni tablosu. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6 (14).
- Meydan, A. ve Akdağ, H. (2011). Sosyal bilgiler dersinde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. B. Tay ve A. Öcal (Eds.) *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Pegem. Ankara.
- Oruç, Ş. ve Kırpık, G. (2006). *Osmanlı'da modern öğretim, strateji, yöntem ve teknikler*. Gazi. Ankara.
- Öztürk, F. (2000). *Türk eğitim düşüncesi tarihinde "müze" kavramının düşünsel temelleri Satı Bey ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu örneği*. Numune. İstanbul.
- Safran, M. (2002). Türk tarih öğretimi ve meseleleri. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Edt). *Türkler Ansiklopedisi*, S.17. Yeni Türkiye. Ankara.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi. İstanbul.

Sarıoğlu, M. (2012). *Türk eğitim tarihinden esintiler*. Umuttepe. Kocaeli.

Türk, İ. C. (2009). II. Meşrutiyet dönemi eğitimcisi Satı Bey ve coğrafya öğretimi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40. Erzurum.

Türk, İ. C. (2010). II. Meşrutiyet dönemi eğitimcisi Satı Bey ve tarih öğretimi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6. Kars.

Uyanık, M. (1937). *Yeni okulun ders vasıtalarından gazete*. Devlet. İstanbul.

Üstel, F. (2014). *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde*. İletişim. Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin. Ankara.

Extended Summary

Purpose

It is in the obligation to adapt to human development and change, which is trying to recognize the society and the world it lives in. These developments brought new pursuits in the field of education. The change and development of education is a matter of continuity. In this process, teaching materials are also changing and developing. In this research, it was aimed to examine teaching material of lessons of history and citizenship in the late Ottoman and early Republic periods. History and citizenship lessons were taught by being associated with each other in the education process. The history lesson also carried the civic education mission in both periods until citizenship lesson was an independent course. For this reason, these two courses were chosen together as a research subject. It is very important to examine the teaching materials of research subject periods to establish the quality and productivity of education.

Method

Qualitative research approach has been adopted in this research. Survey method is used since it is tried to be described as if there is an existing situation in the research. The literature review was performed about research topic. The findings were analyzed by document analysis method. Document analysis includes analysis of

written materials that contain information about facts and phenomena targeted for research.

Results and Discussion

The basic teaching material of history lesson is the course book. The biographies of famous people from Islam, Turk and Ottoman history, pictures of structures of Ottoman architecture were used as teaching material. In addition to these, old Ottoman weapons, clothes, tiles, texts, bindings, inlays and engraving works were shown to the students and tried to give information about Ottoman art and Ottoman civilization. Newspapers, maps, old historical novels, tables, geographical charts, statistical and graphical sheets, visual materials such as photographs and films are other teaching materials that are used in history lessons and recommended for use. It is suggested that if the materials can not be found the pictures can be used and if the pictures can not be found, the material models can be made for the students.

During these periods, textbooks, maps, national and military songs, war tables, portraits of patriotic people were used as teaching materials for citizenship lesson. Other than these, music, national and military games for small children, Sultan's monogram have turned into educational materials to represent the state and to give it an identity. As well as children's journals and poems published in these journals were used as teaching materials for citizenship lesson. In the Republican era, a book titled "Civilizations for Citizens" was prepared by Afet İnan to be used as lesson material by Atatürk's order. This book provides information on basic citizenship issues and consists of 16 sections. The second volume of this book, composed of 30 chapters, was prepared by Recep Peker.

Conclusion

Teaching materials are a key element in making information permanent. For this reason, it is very important care to use teaching materials in lessons. It is seen that there are many attempts to use the teaching material in the research subject period. The educational process has been tried to be supported with oral, written and visual materials. It has also offered practical solutions to educational problems in these periods. Especially in the declaration of the Republic, serious studies have begun in order to improve the use and development of teaching materials. In 1926, the Ministry of National Education invited specialists from abroad for the school museum, course

tools, mobile education exhibitions and other education equipments. A course was opened for teachers in the summer vacation in 1926 in order to effectively use the school museum. O. Frey and G. Steihler, professors of the Leipzig Pedagogical Institute and the School of Business Teachers, were invited to teach this course. In 1927, an organization was organized in Ankara where 21 companies from different European cities exhibited their course material. Thus, the best examples were showed to the teachers. In 1933, a special mobile exhibition was prepared. This exhibition gave training to the teachers by visiting the important centers between Ankara and Samsun. In this exhibition, examples of course instruments were exhibited and teachers showed books about their profession, sample lessons based on work principles. In addition, professional lectures on the use of cinema and projection in teaching were given. After 1945, the Ministry of National Education was in the initiative of establishing the Teaching Tools Construction Centers. It can be said that during these periods - especially the early republican period-, constructive studies in education and important improving in the use of teaching materials have been realized.